

Luboš Veselý

ORCID: orcid.org/ 0000-0002-6023-025X

Vojtěch Veselý

ORCID: orcid.org/0000-0002-5186-6184

UDC 811.162.3'366.5=162.3

DOI: 10.31558/1815-3070.2022.44.2

OTÁZKA ANALOGIE MEZI RECIPROKY A PLURALII TANTUM V ČEŠTINĚ

Líbat se, nenávidět se, spát spolu navzájem – brýle, boty, borůvky

Studie nastoluje a zodpovídá otázku, zda existuje analogie mezi určitými typy denotátů reciprok a určitými typy denotátů pluralií tantum a zda má tato analogie svůj korelát i v jazykovém výrazu. Základem analýzy je **1)** rozlišení reciprok na **a)** jednodějová a **b)** dvoudějová (*prát se, líbat se, milovat se* (o sexu) versus *nenávidět se, navštěvovat se, milovat se* (o citu)) a **2)** v rámci pluralií tantum rozlišení mezi **a)** párovými jmény typu *brýle, nůžky, kleště* a **b)** párovými jmény typu *ruce, boty, brusle*. Dále jsou tematizovány jazykové prostředky úzce související s oběma uvedenými distinkcemi, zejména adverbia *spolu, navzájem/vzájemně, násobné číslovky* typu *dvakrát*; *souborové číslovky* typu *jedny, dvoje*; *substantivum pár* a *úhrnné číslovky* typu *čtvero*. Rozebírány jsou různé možnosti (a nemožnosti) užívání a interpretace těchto prostředků ve vztahu k daným třídám reciprok a párových jmen. Jistá míra analogie je pozorována mezi denotáty jednodějových reciprok (*líbat se*) a denotáty jmen typu *brýle* a také mezi denotáty dvoudějových reciprok (*navštěvovat se*) a denotáty jmen typu *boty*. V souladu s tím jsou identifikovány i jisté analogické rysy mezi adverbiem *spolu* a souborovými číslovkami *jedny, dvoje*, mezi adverbiem *navzájem/vzájemně* a substantivem *pár* a mezi násobnými číslovkami typu *dvakrát* a úhrnnými číslovkami typu *čtvero*. Autoři docházejí k závěru, že předpokládaná analogie mezi jazykovou oblastí vzájemnosti a pomnožnosti skutečně existuje, avšak má své limity.

Ключові слова: *reciprokum, plurale tantum, jednodějové reciprokum, dvoudějové reciprokum, párové jméno, analogie.*

Formulace vědeckého problému a jeho relevance. Je nasnadě, že reciproka a pluralia tantum (v širokém smyslu) jsou analogická přinejmenším v tom smyslu, že obě skupiny lze rozdělit do dvou podskupin: **1)** jednotky, které se významově, mereologicky zakládají na jiné, formálně blízké jednotce (*navštěvovat se* (*vzájemně*) – *navštěvovat*; *boty*, *pár bot* – *bota*), **2)** jednotky, které v takovém významově-formálním vztahu k jiné jednotce nejsou (*prát se*; *brýle*). Tímto aspektem se však analogie mezi oběma skupinami nevyčerpává. Podobným způsobem lze rozdělit např. skupinu reflexivních sloves (srov. *umýt se* – *bát se*), avšak postulovat „hlubší“ analogii mezi reflexivy a pluralií tantum pravděpodobně možné není. V příspěvku bude poukázáno na sémantickou podstatu analogie mezi reciproky a pluralií tantum: stručně řečeno, společným jmenovatelem významového rysu vzájemnosti (který je vlastní reciprokům) a významového rysu párovosti (který je vlastní celé řadě pluralií tantum) je to, že implikují významový rys symetrie.

Provedený výzkum je potenciálně relevantní jak pro výzkumnou oblast gramatiky, tak pro výzkumnou oblast lexikální sémantiky. Tím, že jsou porovnávány skupiny slov kategoriálně odlišných (reciproka mají typicky povahu slovesnou,

zatímco pluralia tantum náleží výlučně k substantivům), lze dospět ke zjištění vlastností/aspektů, které při izolovaném výzkumu jedné a druhé skupiny mohly zůstat nepovšimnuty.

Analýza dosavadního výzkumu. Jak typům reciprocit / vzájemnosti a způsobům jejího vyjadřování (resp. tzv. recipročním slovesům / reciprokům), tak i problematice pluralií tantum bylo už věnováno (i s ohledem na češtinu) mnoho badatelské pozornosti, např. Dalrymple a kol. (1998), Panevová (1999, 2007), Dimitriadis (2008), Evans a kol. (2011), Siloni (2012), Winter (2018), Kettnerová a Lopatková (2020); Vasileva (1972), Fiedlerová (1975), Jirsová (1981), Kroupová (1985), Panevová a Ševčíková (2011), Michalec a Veselý (2016).¹ Otázka možného usouvztažnění daných dvou jazykových oblastí (reciprocity a plurality tantum) na základě shod a rozdílů mezi denotáty reciprok a denotáty pluralií tantum však zatím nijak výrazněji tematizována nebyla; a stejně tak samozřejmě ani otázka možného analogizování mezi jazykovým výrazivem spojeným s jednotlivými typy reciprocit a jednotlivými typy pomnožnosti.

Účel a cíle výzkumu. Úkolem tohoto textu je prověřit otázku možné analogie, podobnosti mezi určitými typy recipročních dějů / stavů (tak jak v mimojazykové skutečnosti vypadají) a určitými denotáty pomnožných substantiv, popř. tzv. substantiv s převahou plurálových tvarů, a také prověření toho, zda tato (předpokládaná) analogie má i jistou reflexi (určitý korelát) v jazykovém výrazu.

Objekt zkoumání. Předmětem výzkumu jsou konkrétní lexikální a gramatické jednotky náležící do jazykových oblastí reciprocit a plurality tantum, jakož i kontexty a situace, v nichž se užívají.

Popis skutečného materiálu a metody používané v procesu analýzy. Zkoumána jsou převážně frekventovaná (tj. nikoli okazionální) reciproka a pluralia tantum české slovní zásoby, resp. doklady jejich užití v autentických promluvách, které byly excerpovány z Českého národního korpusu. Excerpované doklady jsou předmětem kvalitativní analýzy, resp. slouží k ilustraci výsledků této analýzy; metoda kvantitativní analýzy v textu využita není, některé závěry se však opírají o statistiky prezentované v jiné studii, srov. L. Veselý a V. Veselý (připravuje se).

Výzkumné metody: sémantická dekompozice, sémantická klasifikace, mezilexémová komparace.

Vědecká inovativnost, teoretická a praktická hodnota získaných výsledků. Komparativní metoda je v lingvistickém výzkumu běžná, srov. např. typologický, mezijazykový výzkum prováděný v rámci výzkumu reciprocit (např. Nedjalkov, 2007). Pokud jde o komparaci vnitrojazykové povahy, je běžné usouvztažňování reciprok a reflexiv (např. König a Gast, 2008), pluralia tantum zase bývají porovnávána s tvary „běžného plurálu“ (např. Panevová a Ševčíková, 2011). Komparace obou oblastí je však inovativní jak z hlediska výzkumu reciprocit, tak z hlediska výzkumu plurality tantum. Výsledky výzkumu mohou být využity při dalším teoretickém výzkumu nebo prakticky např. při tvorbě jednojazyčných výkladových slovníků.

0. Použitá terminologie. Struktura textu. Termínem „reciprok“ (resp. zkratkou R) zde budeme odkazovat ke všem těm případům, kdy je slovesem referován reciproční děj (takže např. ve větě *Jana a Petr se spolu nesnášejí* jde o

¹ Texty před středníkem se týkají reciprok, texty za středníkem pluralií tantum.

reciprokum / R, i když sloveso *nesnášet* (*se*) často vyjadřuje i jiné významy než reciproční: *Pavel nesnáší svoji mámu*, *Pavel se nesnáší* (zde jde o reflexivitu).² Termínem „pluralia tantum“ (resp. zkratkou PT) zde neodkazujeme jen k prototypickým pomnožným jménům typu *brýle*, *nůžky*, *kleště*, k nimž neexistuje singulár, ale i ke jménům typu *boty*, *lyže*, *brusle*, a dokonce i ke jménům typu *jahody*, *bonbóny*, *cigarety*. Jsme si vědomi toho, že je možné vznášet proti tomuto rozhodnutí námitky, umožňuje nám však jednodušší formulování a tím i „hladší plynutí textu“, a má i jisté opodstatnění jazykové (k tomu viz níže). Lze pro něj též nalézt oporu v literatuře: o prostupnosti jmen typu *boty*, *punčochy*, *lyže*, *brusle* s pomnožnými podstatnými jmény v striktním smyslu píše Kroupová (1985, c. 59), Komárek (2006, s. 65) dokonce považuje výrazy typu *boty*, *náušnice*, *rukavice* atd. ve smyslu ‚pár bot, náušnic aj.‘ přímo za pluralia tantum, protože se významově nekryjí s plurálem substantiv *bota*, *náušnice*. Osolobě (2017) staví do těsné blízkosti k pravým pluraliím tantum nejenom jména jako *boty*, *náušnice*, ale i jména jako *maliny*, *borůvky*, *zápalky*, *cigarety*.

Článek je rozdělen do tří částí. První se zabývá klasifikací reciprok podle různé podoby jejich denotátu a důsledky daných diferencí pro jazykové výrazivo, druhá část činí totéž s pluralií tantum a třetí část hledá možné analogie mezi tím, k čemu se dospělo v první a druhé části.

1. Reciproka (R). Reciproka jsou takové výrazy, které vyjadřují symetrický vztah mezi participanty děje. R vyjadřuje, že to samé, co participant A dělá participantu B, dělá také participant B participantu A (symbolicky: $A \leftrightarrow B$).³ Platí to ale jen pro R tzv. subjektového typu (*líbat se*, *nenávidět se*, *radit si* aj.), nikoli pro R tzv. objektového typu (*slepit X a Y*, *rozlepit X a Y*, *porovnat X a Y* aj.) – v tomto případě je mezi X a Y symetrický vztah, ale neplatí, že by X něco dělal Y a obráceně. V textu se budeme zabývat jen R subjektového typu.

1.1 Klasifikace recipročních dějů / stavů⁴. Tento bod pojednává o možné povaze referovaných dějů, analyzuje R s ohledem na různou podobu jejich denotátů.

Mezi ději zachycovanými R lze identifikovat zejména tyto relevantní rozdíly (přičemž zde tematizujeme pouze ty rozdíly, které by mohly být relevantní s ohledem na cíle textu):

1) Může jít jak o děje **a)** aktuální / konkrétní, tak o děje **b)** neaktuální⁵:

² Odůvodnění volby termínu: Na výrazy typu *nenávidět se* (vzájemně) nebo *urazit se* (vzájemně) lze v literatuře najít dva protichůdné názory, pokud jde o status elementu *se* a (což s tím souvisí) povahu výrazu jako celku. Podle některých autorů (např. Kettnerová a Lopatková (2020)) má element *se* status pádového tvaru a výrazy jako celek mají povahu syntaktické konstrukce; převažující pohled je však ten, že elementu *se* status pádového tvaru přisoudit nelze (protože jde o morfém, částici apod.), a výrazy typu *nenávidět se* je na místě hodnotit jako reciproční slovesa (srov. např. analýzu výrazu *se* v srbochorvatštině u Zec (1985) a stanovisko Haspelmatha (2007), Dimitriadise (2008) a Siloni (2012), kteří na analýzu Zec odkazují). Jde v každém případě o poněkud kontroverzní otázku, jejíž vyřešení pro předmět tohoto textu není nezbytné. Výrazy typu *nenávidět se* proto označujeme neutrálním termínem „reciprokum“, nikoli jedním z příznakových termínů „reciproční sloveso“ – „reciproční konstrukce“.

³ Přesněji lze symetrii formálně vymezit např. takto (viz König a Gast, 2008, s. 7): $\forall x, y \in A [x \neq y \rightarrow R(x, y)]$ a $|A| \geq 2$. Nahradíme-li proměnné *x* a *y* hodnotami *a* a *b*, pak platí: $aRb \leftrightarrow bRa$. Jde tedy o vztah oboustranného vyplývání. Např. z věty *Petr se pral s Pavlem* plyne věta *Pavel se pral s Petrem*, a obráceně.

⁴ Dále v textu budeme pro formulační jednoduchost mnohdy užívat slova *děj* i v případech, kdy budou zahrnuty také stavy. Tato praxe je v lingvistické literatuře poměrně běžná a obvykle nevede k nedorozumění.

⁵ K termínu/pojmu (*ne*)aktuálnost: Vymezení pojmu (*ne*)aktuálnosti slovesného děje bylo věnováno již mnoho úsilí a byla předložena početná řada pojetí, mnohdy vzájemně i vnitřně dosti nesourodých, např. Seidel (1939/40), Kopečný (1948, 1949, 1958, 1962: 15, 1965, 1966), Poldauf (1964, 1966A, 1966B), Němec (1958, 1964), Trnková (1969), Chloupek (1973) ad. Trnková (1969) hovoří přímo o mnohoznačnosti termínu (*ne*)aktuálnost. Pro ilustraci zmíněné

a) právě se vášnivě líbají, sousedi se zrovna před hospodou fackují / hádají / perou, právě si telefonují, právě se spolu domlouvají, potkali se spolu včera na náplavce, drží se spolu za ruce a povídají si, po dvou letech vztahu se rozešli

*Tajní milenci se na sebe zamilovaně vrhli. **Líbalí se** přímo na parkovišti. (SYNv8)*
*Ležíme vedle sebe a **držíme se** za ruce. (SYNv8)*

*Milovala ho od prvního dne, kdy **se potkali**, což bylo hned zraje září, v prvním ročníku na Brownově univerzitě. (SYNv8)*

*Na chvíli jsem se zastavila a sledovala, jak se spolu smějí, **šeptají si**, žertují a **škádlí se**. (SYNv8)*

b) často se spolu líbají / hádají / perou, občas si telefonují, znají se spolu, kamarádí se, stykají se spolu, navštěvují se párkrát do roka, vzájemně se podporují

*Užívám si důchodu, **navštěvuji se** s přáteli a s příbuznými, které jsem neviděl celá léta, a nehodlám načínat novou pracovní dráhu. (SYNv8)*

*Kapelu tvoří trio Erlend, Thomas a Tarjei. **Znají se** už od střední školy, ovšem k založení skupiny došlo až v roce 1997. (SYNv8)*

*S přítelkyní se rozešel a vůbec **se nestýkají** – Roman **se nevidá** ani s dcerkou. (SYNv8)*

2) Může jít o **a)** současnou „aktivitu“ původců děje, ale i o **b)** nesoučasnost, resp. střídání dějů:

a) líbají se, fackují se, hádají se, hladí se, drží se za ruce, vidí se, slyší se, radí se, souloží, sousedí

*Blbli jsme ve vodě jako dva pubertáci, cákali na sebe vodu, smáli se, a ani nevím, jak se to stalo, najednou jsme **se líbali, objímali**, a už to nešlo zastavit. (SYNv8)*

*Spartané dlouho nevycházeli z šatny, **radili se**, co s krizí dál. (SYNv8)*

*My jsme s Evou Holubovou už kdysi i za minulého režimu moderovali podobným způsobem, ale na druhou stranu, když jsme si to tady potom zkoušeli a **viděli se** navzájem v těch svazáckých oděvech, tak mi trochu běhal mráz po zádech. (SYNv8)*

nesourodosti lze uvést následující (publikované) teze: **1)** Čistý protiklad aktuálnosti – neaktuálnosti existuje pouze u nedokonavého přítomného, neboť za *aktuální* lze považovat jen děj právě probíhající v okamžiku promluvy a ten je vyjádřitelný pouze nedokonavým přítomným: *Právě u stolu píše dopis matce* (aktuální přezens) vs. *Často píše dopisy přátelům, Píše další knihu, Jiřík už píše* = „umí psát“, *Píše hezky* = „umí psát hezky“, *Píše až 200 slov za minutu* = „je schopen psát ...“ (neaktuální přezensy). Präteritum, futurum a dokonavý přezens jsou tedy v tomto smyslu nutně neaktuální (Kopečný 1958: 102, Kopečný 1966, Chloupek 1973); **2)** I některé typy perfektiv mohou výjimečně referovat k ději aktuálně přítomnému: *Nadřu se tu s tou zahrádkou už od rána, a přece s tím nemůžu být hotov* (Seidel 1939/40, Kopečný 1949, 1962: 31n); **3)** Také u dokonavých přítomných lze identifikovat významy analogické k neaktuálním významům přítomných nedokonavých: např. *Napiše až 200 slov za minutu* podobně jako *Píše až 200 slov za minutu* = „je schopen napsat/psát ...“ (Kopečný 1958, 1962); **4)** Aktuálnost není vázána pouze na tvary času přítomného, ale je transponovatelná i do minulosti nebo budoucnosti (Kopečný 1949, 1962: 15, Němec 1964); **5)** Některá (i nedokonavá) slovesa už v důsledku svého lexikálního významu nemohou vyjadřovat aktuální děj, kupř. *milovat, nenávidět, znát, ředitelovat* (Poldauf 1966A).

My v článku termínem *aktuální děj* (jak je snad z uvedeného materiálu patrné) odkazujeme k těm případům, kdy jde o referenci k jednomu zcela konkrétnímu ději, přičemž může jít o děj přítomný, budoucí i minulý, nedokonavý i dokonavý. Jsme totiž toho názoru, že významové rozdíly typu *Právě píše dopis matce* (aktuálnost) vs. *Často píše dopisy přátelům, Píše až 200 slov za minutu* atp. (neaktuálnost) skutečně není třeba omezovat jen na přítomnost (srov. bod **4)**): *Včera večer jsem psal dopis matce* (aktuálnost/konkrétnost) vs. *Často jsem psal dopisy přátelům, Svého času jsem psal až 200 slov za minutu* atp. (neaktuálnost); *Včera při obědě snědl 10 knedlíků* (aktuálnost/konkrétnost) vs. *Za mlada klidně snědl na posezení 10 knedlíků* atp. (neaktuálnost).

b) *posílají si autíčko, přihrávají si balón, často si pomáhají / radí / volají / píšou, kupují si dárky, navštěvují se, kritizují se*

Mladí kynologové soutěžili a fandili si. (SYNv8)

Členové coworkingu mezi sebou často spolupracují, pomáhají si a radí si navzájem. (SYNv8)

Píšou si esemesky, několikrát denně si telefonují, vyrazili spolu na dovolenou. (SYNv8)⁶

Hranice mezi současností a střídáním nemusí být vždy jasně, nediskutabilně určitelná: např. u výpovědi *Včera se spolu milovali* jde jasně o současnost a u výpovědi *Často jsme se navzájem navštěvovali* jde jasně o střídání; avšak v případech jako *Posílají si po koberci autíčko* se hranice mezi střídáním a současností do nemalé míry stírá (protože na sebe jednotlivé děje navazují s minimální časovou prodlevou). Totéž sloveso může vyjadřovat jak střídání s malou časovou prodlevou, popř. i simultánnost, tak střídání s velkou/větší časovou prodlevou. Roli tu zřejmě hraje aktuálnost/neaktuálnost slovesa, srov.: *Včera na besídce jsme si dávali dárky* (dárky se nejspíše rozdají „najednou“ nebo nedlouho po sobě) vs. *Už dlouho si spolu dáváme dárky* (při narozeninách, tj. v různou dobu, nebo o Vánocích, tj. „najednou“, příp. kombinace obojího). Podobně např.: *fackovali se před hospodou* vs. *manželé se často fackují* (jednou nafackuje on jí, podruhé ona jemu, nebo si nafackují „současně“).

3) Může jít o děje **a)** fyzické, kontaktné, i o děje **b)** duševní:

a) *líbají se, milují se* (o sexu), *mazlí se, objímají se, hladí se, osahávají se, drží se za ruce, dotýkají se, podávají si ruku, drží se kolem ramen, perou se, fackují se, mlátí se, sousedí spolu; chytily se za ruce, políbily se, podaly si ruku, potkali se u Kolína*, „Vítám vás, tatínku.“ *Objali se, políbily na tvář.* (SYNv8)

Hráči neustále poskakovali dokola, drželi se kolem ramen, skákali jeden na druhého. (SYNv8)

Druhá místnost v podkroví sice sousedí s ložnicí, okna však vedou na západní stranu. (SYNv8)

b) *znají se, respektují se, uznávají se, milují se* (o citu), *nenávidí se, přejí si (úspěch), závidí si, dávají si za vinu (selhání)*

Na přístupu rodičů záleží, zda se sourozenci budou mít rádi, nebo se budou nesnášet. (SYNv8)

Nejsou kamarádi, ale k nepřátelství mají daleko. Respektují se, znají své kvality i slabiny. (SYNv8)

Obě mužstva se dobře znají, a tak si myslím, že rozhodne domácí prostředí a momentální forma. (SYNv8)

Právě uvedené distinkce se mohou objevovat v různých kombinacích: např. u výpovědi *Právě se spolu vášnivě líbají* jde o děje aktuální, současné a kontaktné, u výpovědi *Posílají si dopisy zase* o děje neaktuální, nesoučasné a nekontaktné. Celkem přichází v úvahu (alespoň teoreticky) osm variant.

1.1.1 Reciproční denotáty jednodějové a dvoudějové. Reciproka, která označují dva děje, z nichž každý má svůj agens a patiens (celkově jsou tedy angažováni

⁶ Výraz *si telefonují* je tu ale dvojznačný, znamená buď ‚mluví spolu po telefonu‘ (pak jde o současnou aktivitu dvou původců) nebo ‚jeden druhému volají‘ (pak jde o střídání dějů).

dva agenti a dva patienty), přičemž (dvěma) účastníkům děje jsou tyto role přiřazeny v opačné konfiguraci, označujeme jako reciproka dvoudějová,⁷ a naopak reciproka, která označují pouze jeden děj – takový, který má nepochybně svůj agens,⁸ avšak roli patientu je obtížné mu přisoudit –, označujeme jako reciproka jednodějová: *nenávidí se, nesnášejí se, milují se* (o citu), *zbožňují se, navštěvují se, posílají si dopisy* vs. *líbají se, mazlí se, souloží, sousedí*.

Tento významový rozdíl byl v literatuře o reciprocitě vícekrát tematizován, byť s využitím odlišných termínů. Přehledně o daném tématu pojednává Haspelmath (2007: 2106n); rozlišuje tzv. uniplexní a multiplexní vzájemné události, oba pojmy odpovídají našim pojmům jednodějových a dvoudějových (denotátů) reciprok. Haspelmath rovněž sumarizuje poznatky dalších autorů i jimi užívané termíny: Kemmer (1993, §4.1.3) mluví o přirozeně recipročních událostech, Dimitriadis (2008) pracuje s pojmem neredukovatelně symetrické události (obojí odpovídá našemu pojmu jednodějových denotátů); Siloni (2002: 391) si všímá odlišného chování jednodějových a dvoudějových reciprok v konstrukcích s kvantifikátory typu *five times* (tomuto jevu bude věnována pozornost v odd. 3.2).

1.1.1.1 Jednodějovost. Jednodějové reciproční denotáty lze charakterizovat tak, že daní účastníci se podílejí – přibližně stejnou měrou, v tutéž chvíli a na tomtéž místě – na realizaci **jednoho děje**; bez **současné** aktivity obou účastníků by tyto děje nebyly možné (např. *prát se, líbat se, souložit, sousedit* je možné jen současně). Jde vlastně o dva agenty společně konající tentýž děj, jejichž patientská role je silně upozaděna. Nutnou podmínkou jednodějovosti je tedy současnost, současná aktivita původců děje; avšak tato současnost samozřejmě není pro jednodějovost podmínkou postačující (kupř. *právě se pozorují* není jednodějové). O celé řadě jednodějových R navíc platí, že označují děje fyzické, kontaktní (*líbali se, prali se*); i ta jednodějová R, která nedenotují (nesporně) fyzické děje, navíc implikují určitou míru kontaktu mezi participanty (*baví se spolu, hádají se, snad i mluví spolu po telefonu*).

Příklady R zařaditelných do této skupiny:

líbají se, perou se, potkali se, hádali se, spali spolu (o sexu), *milovali se spolu* (o sexu), *objímali se, chodí spolu, rozešli se* (o vztahu), *loučí se spolu, právě si spolu volají / telefonují*

Pokud je jednodějové R derivátem od tranzitivního slovesa (*potkat se* ← *potkat*), pak je věta s daným R logicky ekvivalentní souvětí s konjunkcí dvou vět, jejichž jádrem je odpovídající tranzitivní sloveso a jejichž (dva) participanty jsou mezi sebou „zaměněny“. Totéž platí i pro dvoudějová R, srov.:

Jana a Petr se potkali. ↔ *Jana potkala Petra a Petr potkal Janu.*

⁷ Nutno doplnit, že uvedená charakteristika je nemálo zjednodušující, protože platí jen pro prototypické případy (užití) reciprok, konkrétně pro dějová reciproka akuzativního typu referující dva děje s právě dvěma účastníky v recipročním vztahu, jimž jsou přiřazeny role agentu a patientu, a to opačným způsobem (např. *Petr a Martina se navzájem pochválili*). Neplatí tedy zcela pro reciproka vyjadřující děje, u nichž nelze v pravém smyslu mluvit o agentu a patientu (např. proto, že „objekt“ není dějem v pravém smyslu zasahován, tj. neprochází žádnou změnou – *spolužáci se navzájem nepoznali*), ani pro reciproka dativního typu, u nichž jde (typicky) o vztah mezi agentem a adresátem (*navzájem si posílali dopisy*), ani pro reciproka s významem iterativního děje (*navzájem si posílali dopisy*), ani pro reciproka referující děje, kterých se účastní více než dva účastníci (*Jana, Petra, Marie a Zdena se navzájem pomlouvají* – zde jsou jistě referovány více než dva děje). Domníváme se ovšem, že s ohledem na cíl textu je takové zjednodušení výkladu přijatelné.

⁸ Zde platí podobná výhrada, jaká je popsána v předchozí poznámce.

Jana a Petr se nenáviděli. ↔ Jana nenáviděla Petra a Petr nenáviděl Janu.

Rozdíl mezi jednoduchými a dvoudějovými R je ale v tom, že v případě jednoduchých R je ekvivalentní vztah také mezi oběma konjunktami a rovněž mezi každým z konjunktů a větou s R.⁹ Pro dvoudějová R toto neplatí, srov.:

Jana potkala Petra. ↔ Petr potkal Janu.

Jana a Petr se potkali. ↔ Jana potkala Petra.

Jana a Petr se potkali. ↔ Petr potkal Janu.

Jana a Petr se nenáviděli. → Jana nenáviděla Petra.

Jana a Petr se nenáviděli. → Petr nenáviděl Janu.

Jana nenáviděla Petra. non↔ Petr nenáviděl Janu. (ani jedna věta nevyplývá z druhé věty)

Dalo by se říci, že u sloves jako *potkat se* jsou výše naznačené ekvivalentní vztahy důsledkem jejich jednoduchosti, resp. toho, že se jejich dějové složky navzájem vyžadují, nemohou existovat samostatně. I tranzitivní sloveso *potkat* tak označuje spíše děj jako celek než pouhou jeho složku (tu, která přísluší jednomu z agentů). To ale neznamena, že by slovesa (predikáty) jako *potkat* a *potkat se* byla významově identická, že by byla použitelná za zcela stejných situačních podmínek. Srov. níže komentář ke slovesům *líbat*, *líbat se*.

1.1.1.2 Dvoudějovost. V tomto případě jsou denotované situace naopak interpretovatelné jako dvoudějové neboli složené ze dvou dobře oddělitelných dějů, přičemž platí, že oba účastníci jsou stejnou měrou agenty i patienty a že jednotlivé (stejně) děje nemusejí být vykonávány současně, ale mohou se střídát (lze říci, že Jan a Jana si pomáhají, když v jednu chvíli pomáhá Jan Janě a v jinou Jana Janovi). Často jde o děje nefyzické nebo vůbec nekontaktové.

Příklady R zařaditelných do této skupiny:

pomáhali si (navzájem), podporovali se (navzájem), povzbuzovali se, milovali se (navzájem) (o citu), mají se rádi, zbožňovali se, váží si sebe, ctí se, nenáviděli se, nesnášeli se, kritizovali se (navzájem), psali si (navzájem) dopisy, znají se

Jedno a totéž sloveso může mít někdy význam jednoduchý, jindy význam dvoudějový. Např. *líbat se*: Ve větě *Pavla a Jirka se vášnivě líbali* jde o jeden děj se dvěma agenty a upozaděnými patienty, zatímco ve větě *Dívky se líbaly na čelo* jsou dva děje s dvěma agenty a dvěma patienty.

1.2 Jazykový odraz diferencí mezi jednotlivými typy recipročních dějů. Jsme toho názoru, že popsání rozdílů mezi oběma druhy reciprocity neboli rozdílů mezi jednoduchými a dvoudějovými denotáty / referenty mají svůj dosti patrný korelát v oblasti jazyka, v jazykovém výrazu. Právě tomuto tématu je věnován tento oddíl.

1.2.1 Signalizování reciprocity pomocí adverbálních výrazů. Výrazy *spolu*, *navzájem/vzájemně* a *jeden druhý* (v různých pádech) jsou nepochybně schopny fungovat jako (spolu)signalizátory vzájemnosti: *Jirka a Lenka spolu chodí*, *Jirka a Lenka se navzájem/vzájemně nesnášejí*, *Jirka a Lenka jeden druhého nesnášejí*. Nepochybně však nejde o vzájemně vždy zaměnitelné jednotky, což platí především u

⁹ Proto se také souvětí jako *Jana potkala Petra a Petr potkal Janu* v komunikaci neužívají (nebo jistě ne běžně) – šlo by vlastně o dvojí vyjádření téhož.

„protikladu“ *spolu* (na jedné straně) „versus“ *navzájem/vzájemně* a *jeden druhý* (na straně druhé). Uplatnění těchto jednotek je – s ohledem na uvedené typy reciprocity – rozdílné, a to zejména pokud jde o (ne)možnost jejich užívání u daných typů: kupř. v případech jako *Oni se spolu vyspali* není možné nahradit slovo *spolu* slovem *navzájem/vzájemně* (**Oni se navzájem vyspali*), naopak v případech jako *Mají se spolu rádi* takové nahrazení možné je (*Mají se navzájem rádi*).

Soudíme, že tato (ne)možnost používání daných výrazů (či rozvíjení těmito výrazy) úzce souvisí s povahou referovaného recipročního děje, že tato povaha (resp. to, jak dané děje ve skutečnosti vypadají) je příčinou dané (ne)možnosti.

Zdá se, že existují následující výrazné tendence (pokud jde o protiklad *spolu* vs. *navzájem/vzájemně*):

1) Jsou-li referovány jednodějové reciproční děje, je možné pouze (či takřka výhradně) rozvíti slovem *spolu*: *Jindřich a Jana spolu chodí*, *Petr a Honza se spolu rádi perou*, *Na nádraží se spolu muž a žena rozloučili*, *Otec a matka se spolu hádali*, *Martin a Petra se spolu vášnivě líbají*, *Včera se spolu bývalí manželé potkali*, *Už spolu spali* (o sexu), *Už se spolu milovali* (o sexu). V takovýchto případech je nahrazení slovem *vzájemně/navzájem* přinejmenším velmi problematické (**Petr a Honza se navzájem rádi perou*, **Na nádraží se muž a žena navzájem rozloučili*, **Martin a Petra se navzájem vášnivě líbají*, **Potkali se navzájem*, **Rodiče se navzájem hádali*).

2) Jsou-li referovány dvoudějové reciproční děje, je někdy možné (popř. velmi převažující) pouze rozvíti výrazem *navzájem*: *Navzájem se kritizovali*, *Užívejte si sebe navzájem* (³*Kritizovali se spolu*, ³*Užívejte si sebe spolu*). Někdy je možné rozvíjení oběma slovy: *Oni si spolu píšou*, *Oni si navzájem píšou*, *Oni se spolu nesnášejí*, *Oni se navzájem nesnášejí*, *Znají se spolu*, *Navzájem se znají*; *Oni si spolu navzájem píšou*, *Oni se spolu navzájem nesnášejí* (a asi i *Oni se spolu navzájem kritizovali*, přičemž ³*Oni se spolu kritizovali* je přinejmenším problematické).

Možnost užití pouhého *spolu* (resp. nemožnost užití *navzájem*) ve výše uvedených případech pravděpodobně významově koresponduje s tím, že jde o děj společně realizovaný dvěma původci, spíše než o dva děje s rolemi původce – *patiens* (srov. případy jako *Jeli spolu do Prahy* nebo *Napsali spolu knihu*, kde jde o tzv. sociativ).

Bylo už řečeno, že věty typu *Radek a Petra se líbali* nelze bez obtíží nahrazovat souvětími typu *Radek líbal Petru a Petra líbala Radka*, zatímco v případech jako *Radek a Petra se nenáviděli* je taková substituce možná: *Radek nenáviděl Petru a Petra nenáviděla Radka*. Obdobně platí, že děje denotované větou *Radek a Petra se nenáviděli* lze vyjádřit i souvětím *Petra byla nenáviděna Radkem a Radek byl nenáviděn Petrou*. Děj denotovaný větou *Radek a Petra se líbali* však nevyjádříme pasivním *Petra byla líbána Radkem a Radek byl líbán Petrou*. To by mohlo indikovat oprávněnost našeho předpokladu, že *R líbat se* na rozdíl od *R nenávidět se* neimplikuje *patiens*.

2. Pluralia tantum (PT). Zaměřujeme se pouze na taková PT, u nichž má (podle našeho názoru) smysl uvažovat o jisté analogii s reciproky; slova jako *Vánoce*, *spalničky*, *dějiny* atp. proto ponecháváme zcela stranou.

2.1 Klasifikace PT. V tomto bodě analyzujeme PT s ohledem na různou podobu jejich denotátů:

1) Slova jako *brýle, nůžky, kleště, kalhoty*:

Referovanou skutečnost je namísto považovat za **jeden** (hmotný) předmět, který lze vnímat jako symetrický (popř. skoro symetrický) kompaktní celek sestávající ze dvou stejných (popř. skoro stejných) částí, které jsou spolu pevně (fyzicky) spojeny a jsou nerozdělitelné v tom smyslu, že samy o sobě nejsou považovatelné za jeden samostatný, celý předmět.

Příklady PT zařaditelných do této skupiny:

brýle, nůžky, kleště (kombinačky, štípačky, sikovky), kalhoty (rifle, džíny, manšestráky, tesilky ...), punčocháče, spodky, kraťasy, šortky, bermudy, řídítka, vrata

2) Slova jako *boty, brusle, lyže, ponožky*.¹⁰

Obě složky páru mají o poznání samostatnější existenci (než párové složky brýlí, nůžek atd.), nejsou pevně fyzicky spojeny jedna s druhou a lze je (i samy o sobě) považovat za celé předměty. Zcela samostatnými předměty však nepochybně nejsou, a to v tom smyslu, že se vzájemně doplňují v jeden celek (až jedna společně s druhou jsou skutečným (funkčním) celkem). Jsou stejné (či spíše skoro stejné) a utvářejí spolu symetrický (resp. skoro symetrický) celek.

Příklady PT zařaditelných do této skupiny:

boty (gumáky, holínky, polobotky, tenisky, lakýrky, sandále ...), bačkory, pantofle, papuče, ponožky (podkolenky), rukavice (palčáky, prstáky), hole, lyže, brusle, náušnice, ucha (hrnce), nohy, ruce, paže, oči, uši, tváře, ramena, prsa (ženská), rty, rukávy, nohavice, sluchátka, podpatky, podrážky

Je patrné, že (téměř) všechny zde (dosud) uvedené párové názvy lze logicky uspořádat tak, že se vytvoří určitý počet řad, na jejichž počátku bude vždy stát pojmenování pro příslušný párový orgán lidského těla, a o následujících párových pojmenováních pak bude platit, že jejich denotáty jsou s daným („počátečním“) orgánem v určitém logickém vztahu, „vycházejí z něj“, „jsou na něm založeny“. Může jít o jeho části (*lýtka* → *nohy*), části těchto částí (*paty* → *chodidla*), o jeho „ošacení“ (*kalhoty* → *nohy*), části tohoto ošacení (*nohavice* → *kalhoty*), o „instrumenty“, s nimiž tento orgán zachází (*lyže* → *nohy*), o části těchto instrumentů (*špičky* → *lyže*) atp.

Pro ilustraci uvedeme několik takových řad:

NOHY: *kyčle, stehna, kolena, lýtka, kotníky, chodidla* (části orgánu); *paty, špičky* (části částí); *kalhoty* (*rifle, tesilky ...*), *kraťasy / šortky / bermudy, punčocháče, spodky, kamaše, trenky, slipy, kalhotky, plavky, ponožky (podkolenky), boty (holínky, lakýrky ...)*, *bačkory, pantofle* („ošacení“); *nohavice, podrážky, podpatky, tkaničky* (části ošacení); *brusle, lyže (slalomky, obřáčky), šlapky* („instrumenty“); *špičky* (část instrumentu);

RUCE / PAŽE: *ramena, bicepsy, lokty, dlaně* (části orgánu); *rukávy, rukavice (palčáky ...)* („ošacení“); *manžety* (část ošacení); *hole / berle, řídítka, kleště (kombinačky ...)*, *nůžky* („instrumenty“);

UŠI: *bolty / lalůčky, bubínky* (části orgánu); *náušnice; sluchátka* (instrument);

OČI: *víčka, panenky* (části orgánu); *brýle* (instrument);

¹⁰ Přičemž toto vymezení bude formulováno „diferenčně“, jakoby na pozadí vymezení uvedeného v 1).

Ze všech výše uvedených názvů se vymykají slova *kleště* (*kombinačky* ...) a *nůžky*, protože pouze o nich platí, že jejich párovost není dána párovostí orgánu, k němuž jsou vztáhnutelná (např. párovost nůžek nesouvisí s párovostí rukou, „nekopíruje“ ji).

Výrazným rysem řady denotátů uvedených PT je taktéž pravo-levost, např. *nohy*, *boty*, *ruce*, *rukavice*; *kalhoty*, *brýle*, *řídítka* (naproti tomu ale *nůžky* nebo *kleště*).

2.2 Jazykový odraz difference mezi oběma typy párovosti (typy PT). Popsané rozdíly mezi oběma druhy párovosti neboli rozdíly mezi denotáty obou typů mají svůj zřejmý korelát v oblasti jazyka, v jazykovém výrazu:

Pouze u toho typu párovosti, kdy lze složky celku považovat za celé předměty s relativně samostatnou existencí, existuje protiklad plurálního a singulárního tvaru – tomu, že v tomto případě jde o (jeden) celek sestávající ze dvou vzájemně se doplňujících předmětů, odpovídá to, že obě složky jsou zachytitelné příslušným singulárem a celek z nich složený příslušným plurálem (*levá bota a pravá bota* jsou *jedny boty*). U toho druhu párovosti, kdy celek sestává ze dvou „naprosto nesamostatných“ částí, tomu tak není (*jedny kleště* nesestávají z *jedné* a *druhé* *kleště); tyto naprosto nesamostatné složky (které nejsou celými předměty) nemají svůj jednoslovný název.

Věc však nemusí být nahlížena jen jednostranně, ve směru *složka není vnímána jako samostatný, celý předmět, a proto nemá svůj jednoslovný (singulární) název*; může být pojata i opačně, tedy ve smyslu *neexistence takového názvu (spolu)zapřičiňuje či podporuje vnímání dané složky jako nesamostatného, nikoli celého předmětu*.

To, že u párovosti typu *lyže* spolu oba předměty utvářejí jeden celek, vlastně **jeden předmět**, má svůj jazykový výraz ve spojení příslušného plurálu s číslovkou *jedny* (*jedny lyže*, *ruce*, *ponožky*) a vůbec ve spojování se souborovými číslovkami (*dvoje*, *troje* ... *lyže*, *ruce*, *ponožky*). To, že jsou tyto celky tvořeny předměty relativně samostatnými, se zase odráží ve spojování příslušných singulárů s číslovkami základními (*dvě*, *tři lyže*, *pět lyží*), přičemž ta (relativní) samostatnost se výrazně projevuje hlavně tím, že dané části mohou být takto počítány i „mimo svůj celek“ (*V šatně zůstaly dvě boty, jedna sněhule a jedna gumáka*).

U párovosti typu *brýle* se naproti tomu formálně-významový protiklad mezi souborovými a základními číslovkami neuplatňuje, což souvisí už s tím, že PT typu *brýle* mají jen tvary plurální; ze základních číslovek by z toho důvodu nebylo možné uplatnit číslovku *jeden* (v singulárních tvarech), na rozdíl od PT typu *boty*. PT typu *brýle* se běžně spojují jen s číslovkami souborovými, i když do jisté míry také s číslovkami základními pro hodnotu 2 a více.¹¹

Především jen u párovosti typu *lyže*, *boty* se (nepřekvapivě) uplatňuje také kvantifikace pomocí substantiva *pár*: *jeden pár bot = jedny boty*, *dva páry rukavic = dvoje rukavice*, *tři páry očí = troje oči* aj.¹² Nutno ale upřesnit: zatímco např. ve spojení

¹¹ Viz L. Veselý a V. Veselý (2020). Zde je mimo jiné ukázáno, že distribuce obou prostředků není zcela volná, tj. nejde jen o formální protiklad dvou rovnocenných jednotek – do hry tu vstupují různé faktory gramatické a sémantické.

¹² PT označující (typicky) více než dvoučlenné soubory lze kvantifikovat substantivy s významem „kontejneru“, např. *dvě krabičky cigaret / dvoje cigarety*, *tři balíčky jahod / troje jahody* aj. I v tomto případě zřejmě platí, že např. ve spojení

jedny boty má plurálový tvar význam souborový, ve spojení *jeden pár bot* má plurálový tvar *bot* pravděpodobně význam nesouborový – souborový význam vyjadřuje až celé spojení *pár bot*. Výrazy jako *pár brýlí*, *pár nůžek*, *pár kleští* lze uplatit tehdy, jsou-li v kontextu ustaveny dvojice příslušných předmětů, srov. *jeden pár brýlí* = *dvoje brýle* (dva kusy brýlí, které z nějakého důvodu „patří k sobě“) vs. *jeden pár bot* = *jedny boty*.¹³ Můžeme se ovšem také setkat s užitím typu *jeden pár brýlí* = *jedny brýle*, *dva páry brýlí* = *dvoje brýle* atd.¹⁴ Např.: *Jedny brýle nikdy nestačí. Vyberte si druhý pár brýlí (třeba dioptrické sluneční, brýle na řízení nebo do kanceláře) a za druhou brýlovou obrubu zaplatíte pouze 50 % ceny.* (Google).

Motivací k takovému užívání výrazu *pár* je zřejmě to, že PT typu *brýle* (resp. jeho kombinaci s výrazem *pár*) pak lze neproblematicky spojovat se základními číslovkami.

3. Srovnání reciprok a pluralií tantum. V této části studie provedeme srovnání, usouvztažnění R a PT na základě jejich rozborů z první a druhé části.

3.1 Shody a rozdíly mezi vzájemností a párovostí. Vycházíme zde z následujícího základního srovnání (usouvztažnění) pojmů vzájemnost a párovost:

A) Párovost (samozřejmě a triviálně) implikuje pluralitu (počet více než 1), znamená přímo počet 2; stejně tak i vzájemnost (automaticky) implikuje pluralitu, přičemž při jazykovém vyjadřování se vzájemnost velmi často týká právě počtu 2.

B) Párovost implikuje „stejnost“ (členů páru) a také jejich symetrický vztah; taktéž vzájemnost předpokládá stejnost a symetričnost (příslušných dějů). Párovost tedy v jistém slova smyslu implikuje vzájemnost/reciprocitu.

C) Vzájemnost neimplikuje automaticky párovost, protože se může týkat i počtu více než 2.

Z uvedených shod [A) a B)] mezi oběma pojmy je zřejmé, že naše rozhodnutí prověřit možnou analogii mezi denotáty různých typů R a denotáty různých typů PT je opodstatněné.

Při pokusu o ukázání jisté analogie mezi R a PT bude ve hře výše nastíněný rozdíl mezi ději s oslabenými a neoslabenými patienty, resp. rozdíl mezi jednoduchými a dvoudějovými reciproky:

Slova jako *brýle*, *nůžky*, *kleště*, *kalhoty*, *punčocháče*, *vrata* označují většinou předměty, které lze sice v určitém slova smyslu považovat za složené (ze dvou stejných částí), ale jejich složky nejsou dobře oddělitelnými, samostatně existujícími jednotkami, nýbrž konstituují jeden celek, který není jejich prostým součtem. Tato PT je proto podle našeho názoru možné připodobnit k těm R, u nichž jsou role agentu a patientu nanejvýš výrazné; dva agenti stejnou činností spoluvytvářejí děj, který není prostým součtem dvou dobře oddělitelných složek (*vášnivě se líbali*).

Poněkud jinak je tomu u substantiv jako *lyže*, *brusle*, *boty*, *rukavice*, *uši*, *oči*, kdy jsou obě složky označovaného (složeného) objektu přece jen mnohem snáze nahlédnutelné jako dva dobře oddělitelné předměty: sice také utvářejí jeden celek, ale nejsou jako třeba dva hrníčky nebo dvě tašky. Právě uvedené případy lze podle našeho

dvě krabičky cigaret má souborový význam až celé spojení *krabičky cigaret* (samotný plurálový tvar *cigaret* má význam nesouborový).

¹³ Je samozřejmě rovněž možné používat výrazy jako *pár brýlí* ve smyslu „několik brýlí“.

¹⁴ *Slovník spisovného jazyka českého* (1989) zachycuje užití *dva páry kalhot* „dvoje kalhoty“ (heslo *pár*).

názoru analogizovat s (recipročními) případy dvoudějovými (*kritizovali se*). Příslušné děje jsou dobře oddělitelné (*kritizovali se: Pavel kritizoval Marii a Marie kritizovala Pavla*), ale současně utvářejí jistý celek, souvisejí spolu. Marie mohla kritizovat Pavla především proto, že on předtím kritizoval ji. Řekneme-li *Pavel a Marie si navzájem psali dopisy*, lze se domnívat, že Marie posílá dopisy Pavlovi mimo jiné proto, že od něj dopisy dostává, a že Pavel a Marie na sebe v dopisech reagují (myslitelné jsou ovšem i jiné situace).

To, co denotáty R i PT všech čtyř typů spojuje, je rys komplexnosti/složenosti. Zdá se nám ale, že ze způsobu pojmenování vyplývají jisté rozdíly v pojetí tohoto rysu. U dvoudějových R a PT typu *boty* jde jak o předmět jako celek, tak o jeho složky (pojmenování celku má těsný vztah k pojmenování složek: *A a B se navštěvovali* = *A navštěvoval B a B navštěvoval A*; *boty* „pár bot“ = *pravá a levá bota*), naopak u jednodějových R a PT typu *brýle* je více akcentován předmět jako celek než jeho složky (celek je pojmenován „přímo“, bez vztahu ke svým složkám; jak jsme uvedli už v odd. 1.1.1.1, věty *A potkal B* a *B potkal A* referují v zásadě k témuž recipročnímu ději jako věta *A a B se potkali* spíše než ke složkám tohoto děje).

3.2 Shody a rozdíly mezi jazykovým odrazem reciprocity/vzájemnosti a párovosti.

3.2.1 *Líbali se spolu, nesnášeli se navzájem/spolu – jedny brýle, jedny boty / pár bot.* Při pohledu na příklady v nadpisu tohoto oddílu by se mohlo zdát, že o distribuci výrazů signalizujících reciprocitu, resp. párovost platí následující tvrzení: V obou případech je k dispozici jak **1)** lexikální prostředek spojitelný s jednotkami obou významových kategorií (obou druhů reciprocity, obou druhů párovosti), tak **2)** lexikální prostředek spojitelný s jednotkami pouze jedné významové kategorie (jednoho druhu reciprocity, jednoho druhu párovosti). Dále ukážeme, že toto tvrzení platí jen do určité míry.

Upřesnění bodu 1): V případě recipročního významu je takovým prostředkem adverbium *spolu*, které je schopno vyjadřovat jednodějovou reciprocitu (*líbali se spolu*) i dvoudějovou reciprocitu (*nesnášeli se spolu*), v případě párovosti jsou jím souborové číslovky, spojitelné s PT typu *brýle* i s PT typu *boty* (*jedny, dvojce, troje* atd. *brýle/boty*). Je tu ale podstatný rozdíl: Zatímco souborové číslovky jsou spojitelné se všemi PT (obou typů), adverbium *spolu* není spojitelné se všemi dvoudějovými R, alespoň ne neproblematicky (srov. *Oni se spolu nesnášeli* vs. *Oni se spolu kritizovali*).¹⁵

Upřesnění bodu 2): V případě reciprocity je takovým prostředkem adverbium *navzájem/vzájemně* nebo výraz *jeden druhý*, v případě párovosti pak substantivum *pár*. Výrazy *navzájem/vzájemně* i *jeden druhý* vyjadřují dvoudějovou reciprocitu. S jednodějovými reciproky se mohou spojovat také, ale v zásadě jen tehdy, jsou-li referovány nejméně dva reciproční děje s nejméně třemi účastníky, srov.:

O Pussy má naprostou pravdu, osobně jsem viděla záznam jejich vystoupení v kostele a ještě ten klip, kde tam všichni nazí vzájemně souložili (...). (Google)

¹⁵ Korpusová data naznačují, že spojení adverbia *spolu* s dvoudějovými R je často neuzuální nebo málo uzuální. Např. pro sloveso *ovlivňovat se* je mnohem častější kombinace *navzájem/vzájemně se ovlivňovat* než kombinace *ovlivňovat se spolu*. Podrobněji viz L. Veselý a V. Veselý (připravuje se).

„Bylo až dojemné sledovat reakce klientů, když **se navzájem potkali** na vernisáži výstavy. Mnozí z nich plakali, byl to pro ně silný emoční zážitek,“ říká Rudolfová. (SYNv8)

Rovněž pro substantivum *pár* platí, že jej lze kombinovat i s PT druhého typu (*brýle*), avšak jen při splnění jistých situačních podmínek: 1) PT v dané výpovědi referuje ke dvěma prvkům mimojazykové reality (máme-li na mysli užití v singuláru: *pár brýlí*),¹⁶ 2) tyto prvky vytvářejí soubor, jehož povaha je komunikantům známa. (Je snad možno říci, že uvedené podmínky platí i pro PT typu *boty*, avšak v tomto případě jsou splněny triviálně.) Kombinací typu *vzájemně tam souložili* a *pár brýlí* je tedy společná podmínka neminimálního počtu dějů (i jejich účastníků), resp. referovaných předmětů: uvedené výrazy nelze neproblematicky užít o jednom sexuálnímu aktu mezi dvěma lidmi, resp. o jednom kusu brýlí. Adverbia *navzájem/vzájemně* (a také výraz *jeden druhý*) i substantivum *pár* lze zkrátka užít nejméně o dvou dějích, resp. předmětech; jestliže tato podmínka není saturována inherentními vlastnostmi denotátu, reflektovanými v lexikálním významu příslušných R, resp. PT (*navštěvovali se; boty*), musí být splněna situačně, tj. ustrojením situace, která je větou referována.

V čem se typ *vzájemně se líbali* (o milencích) liší od typu *pár brýlí* (vedle uzuálnosti prvního a neuzuálnosti druhého), je ta skutečnost, že v prvním případě jde zpravidla o větší počet recipročních dějů než dva. Větu *Karel, Marie a Jana se vzájemně líbali* bychom asi neužili v situaci, kdy se Karel líbá s Marií a posléze s Janou, ale Marie a Jana se spolu nelíbají (řekli bychom spíše: *Karel se líbal s Marií a s Janou*). V tom ohledu je typ *vzájemně tam souložili* bližší typu (*jedny*) *cigarety, klíče; borůvky, maliny* než typu *pár brýlí*, tedy případům, kdy denotát substantiva se souborovým významem má typicky více než dva konstitutivní prvky. Je ale třeba namítnout: typ *vzájemně se líbali* předpokládá složenost svých konstitutivních jednotek (děj líbání má typicky dva účastníky, každý z nich k ději přispívá svým „polovičním“ dílem), podobně jako ji předpokládá typ *pár brýlí*; jednotlivé cigarety, klíče, borůvky a maliny ale nijak složené nejsou, nebo alespoň jejich složenost není nijak jazykově indikována.

Bylo by možné najít analogický vztah mezi prostředky signalizujícími reciprocitu a prostředky signalizujícími párovost nejen v oblasti jejich distribuce, ale také v oblasti lexikálního významu? Porovnejme nejprve výrazy *vzájemně, navzájem, jeden druhý* a výraz *pár* (viz výše bod 1). Srov. významové definice ve *Slovníku spisovné češtiny* (2004): *vzájemný* „směřující od jednoho (jedněch) k druhému (druhým) a naopak“; *pár* „dvojice lidí, zvířat, věcí k sobě patřících“. Lze snad říci, že ono „patření k sobě“ je vlastně „směřování od jednoho k druhému“, a je tedy ve své podstatě reciproční. Boty (pár bot) k sobě patří, tj. levá bota patří k pravé botě a pravá bota patří k levé botě. Srov. už výše naše základní srovnání pojmů vzájemnost a párovost, bod B („Párovost tedy v jistém slova smyslu implikuje vzájemnost/reciprocitu“).

Bylo by možné namítnout, že *patřit k sobě* je spíše jednodějovým než dvoudějovým reciprokem, a přitom jím vystihujeme význam substantiva *pár*, o němž tvrdíme, že je analogické dvoudějovým reciprokům. Není ale *pár* jako *pár*. Srov. rozdíl mezi *pár rukavic / jedny rukavice* vs. *manželský pár, pár(ek) milenců*. Rukavice v páru

¹⁶ Srov. ale výše možnost užití výrazu *pár brýlí* ve smyslu „jedny brýle“.

patří k sobě a manželé také patří k sobě. Ale ztratíme-li jednu rukavici z páru, druhá rukavice zůstane rukavicí, byť jako předmět poněkud ztratí svou funkčnost; zemře-li manželce manžel, není už dále manželkou, ale vdovou. Podobně kdo ztratí milenkou, není už dále milencem. Manželé a milenci tedy na rozdíl od rukavic nebo bot nemůžou existovat mimo vztah „patření k sobě“. Proto je typ *manželé*, dalo by se snad říci, v půli cesty mezi PT typu *brýle* a PT typu *boty*, a neplatí o něm tak úplně, že by byl analogický dvoudějovým R – naopak není příliš vzdálený jednodějovým R. Je příznačné, že výrazy *manželský pár*, *manželé* lze přirozeně asociovat s jednodějovými R jako *vzít se* nebo *rozvést se*, výrazy *pár(ek) milenců*, *milenci* zase s jednodějovými R jako *milovat se* (o sexu), *mít sex*, *líbat se* atp.

Mohli bychom podobným způsobem analogizovat sémantiku výrazu *spolu* a souborových číslovek *jedny*, *dvoje*, *troje* atd. (viz výše bod 1)? Význam souborových číslovek lze v nejvyšší míře zobecnit tak, že vyjadřují počet jistých celků / komplexních předmětů; platí to jak o typu *jedny brýle*, tak o typu *jedny boty*. Pokud jde o výraz *spolu*: ať se podílí na vyjádření jednodějové reciprocity (s upozaděnými patienty, srov. výše) nebo dvoudějové reciprocity (s neupozaděnými patienty), vždy platí, že z jeho užití vyplývá angažování dvou (nebo i více) agentů na ději/dějích a také komplexnost referovaného děje / referovaných dějů, tedy složenost z elementů vykonávaných jednotlivými agenty. Rys komplexnosti lze přisoudit také adverbii *navzájem*, *vzájemně* (popř. i *jeden druhý*) a substantivu *pár*; to je ovšem ve shodě se skutečností, že obojí výrazy jsou často nahraditelné výrazem *spolu*, resp. souborovými číslovkami. Rys komplexnosti/složenosti je koneckonců vlastní R a PT jako takovým, viz už v odd. 3.1.

3.2.2 Dvakrát se spolu líbali, dvakrát se vzájemně navštívili – čtvero brýlí, čtvero bot. Je-li nějaký předmět/jev komplexní, složený z více částí, lze předpokládat, že každá z těchto částí má nebo může mít (do jisté míry) autonomní vlastnosti, a že tyto vlastnosti lze jazykově ztvárnit, tj. příslušné části jazykovými prostředky charakterizovat. Srov.:

Prali se spolu – ona do něj bila pěstmi, on se spíš jen bránil.

Navzájem se navštěvovali – ona jeho (navštěvovala) ze zájmu, on ji spíše z povinnosti.

Pravé sklo na brýlích bylo prasklé.

Radek měl nové boty a levá (bota) ho strašně tlačila.

Povšimněme si, že v příkladu s dvoudějovým R (*navštěvovat se*) a v příkladu s PT *boty* je elidován (a v závorce naznačen) výraz, který je ve formálně-významovém vztahu k příslušnému R, resp. PT (*navštěvovat*, resp. *bota*). Při užití jednodějového R a PT typu *brýle* taková elipsa není možná, srov. v příkladech výše. Rozdíl mezi R typu *navštěvovat se* a PT typu *boty* je v tom, že v případě PT jsou složky celku označitelné tímž výrazem jako celek (výraz *boty* je tedy homonymní), kdežto v případě R označuje složky celku souvztažné nereflexivní sloveso (jde tedy o protiklad *navštěvovat – navštěvovat se*).

Výše jsme uvedli, že jak vzájemnost, tak párovost implikují pluralitu (srov. bod A) v odd. 3.1). Pokud ve větě interagují dva výrazy, které vyjadřují/implikují pluralitu, otevírá se tím (alespoň potenciálně) prostor pro víceznačnost. Její podstata může být

různá; jde např. o rozdíl mezi dvojí kvantifikací téže skutečnosti (jedno vyjádření množství je pak redundantní) vs. kvantifikací již kvantifikované skutečnosti; nebo jde o počítání jednotlivých kusů vs. počítání souborů; nebo může jít o dvojí/několikové možné přiřazení mezi prvky dvou vícečlenných množin. Podstatné je, že taková víceznačnost je v zásadě možná jen u dvoudějových R a u PT typu *boty* (srov. níže). To podle nás podporuje naši hypotézu, že dvoudějová R a PT typu *boty* na jedné straně a jednodějová R a PT typu *brýle* na druhé straně jsou analogická. Lze vyslovit domněnku, že roli tu hraje jednak určitá autonomnost složek těchto předmětů v mimojazykové skutečnosti, jednak i to, že tyto složky jsou označitelné formálně a významově blízkým výrazem (oboje spolu pochopitelně souvisí).

Potenciálně víceznačné jsou např. věty, ve kterých „se potkávají“ příslovce *navzájem/vzájemně* indikující dvoudějovou reciprocitu a násobná číslovka na *-krát*:¹⁷

O vítězství svedl dramatický souboj s Italem Markem Melandrim a v předposledním kole se vzájemně dvakrát předjeli. (SYNv8)

Ríkal jsem jim: Pánové, takhle se bavit nebudeme. Dvakrát jsme se navzájem vyrazili ze dveří. Pak jsme jim řekli: Končíme, tady máte peníze a už se v životě nevracejte. (SYNv8)

Ke kolika předjetím došlo v příkladu *O vítězství...?* Přijatelné jsou dvě interpretace: buď došlo celkem ke dvěma předjetím, nebo ke dvěma „vzájemným předjetím“, tedy celkem ke čtyřem situacím, kdy jeden jezdec předjel druhého nebo naopak. Buď je tedy jedno určení počtu redundantní, nebo je kvantifikován již kvantifikovaný děj. Pravděpodobnější (přirozenější) se zdá být první interpretace. Nasvědčovaly by tomu i některé z nalezených korpusových dokladů:

Za rok působení řešila 12 případů, respektive čtrnáct, dvakrát na sebe podali vzájemně podnět podřízený i nadřízený. (SYNv8)

Letos je tomu navíc právě 15 let, co byla výměnná házenkářská smlouva mezi ČZ Strakonice a TG uzavřena. Od té doby se mužstva vzájemně dvakrát do roka navštěvují. Stejně tomu bude i letos – Němci přijedou v červnu, Strakoničtí pojedou v srpnu na tamní turnaj Kappelberg. (SYNv8)

Při dané interpretaci jako by se číslovka *dvakrát* významově vztahovala nikoli k R, ale k souvztažnému (formálně a významově blízkému) nerecipročnímu slovesu, které není ve větě přímo vyjádřeno.

Při rozvíjení jednodějových R násobnými číslovkami k takové víceznačnosti zřejmě nedochází, srov.:

Ještě jedna věc mi na závěr, poté, co se při loučení opět vzájemně dvakrát nosy dotkneme, vrtá hlavou. Jak je to s tradičním maorským pozdravem hongí. (SYNv8)

Čteme-li daný příklad v jednodějovém smyslu, tj. že se dvě osoby v jednom okamžiku vzájemně dotknou svými nosy (první nos se dotkne druhého a druhý nos se dotkne prvního),¹⁸ pak je interpretace ve smyslu čtyř nezávislých dotyků těžko možná. Počítat se tu mohou pouze celky, tj. příslušné jednoděje.

¹⁷ Na víceznačnost takových konstrukcí upozorňuje Siloni (2002).

¹⁸ Dvoudějové interpretaci by odpovídala např. situace, kdy se v jednom okamžiku dotkne jedna osoba nosem druhé osoby na tváři, a v jiném okamžiku se druhá osoba dotkne první osoby nosem na tváři.

Násobné číslovky na *-krát* jsou základním prostředkem kvantifikace sloves jako takových, a tedy i jednodějových a dvoudějových R. Základním prostředkem kvantifikace PT typu *brýle* i PT typu *boty* jsou souborové číslovky *jedny, dvojce, troje, čtyři* atd. V tomto případě neplatí, že by šlo o základní prostředek kvantifikace substantiv vůbec – tím jsou samozřejmě základní číslovky *jeden, dva, tři* atd. (ty se do určité míry uplatňují také při kvantifikaci PT).¹⁹ Zatímco tedy násobné číslovky na *-krát* mohou kvantifikovat jak R, tak slovesa, která vyjadřují složky dvoudějových R (lze říci *dvakrát se vzájemně navštívit* i *dvakrát někoho navštívit*), souborové číslovky mohou kvantifikovat PT typu *brýle* i PT typu *boty*, avšak těžko složky PT typu *brýle* (pravděpodobně neřekneme *jedny boty*, jde-li o levou botu z jednoho páru a druhou botu z jiného páru). Už z toho důvodu je sotva možné, aby např. výraz *dvojce boty* byl podobně dvojznačný jako výraz *dvakrát se vzájemně navštívit*. Existuje v češtině kvantifikátor, který by mohl vyjadřovat jak prostý počet kusů (jako číslovky základní), tak počet souborů (jako číslovky souborové)? Svým způsobem se tak chovají tzv. úhrnné číslovky na *-o*: primárně vyjadřují volné seskupení nějakých předmětů/jevů, avšak mluvčí je někdy užívají také místo souborových číslovek na *-y (-a)*. Srov. užití těchto číslovek v kombinaci s PT typu *boty*:

*tam, v hlubinách, kde můj otec objevil nový druh netopýra, jsem rozeznal lícní kosti bůžka vytesaného ve skále, a když jsem konečně upadl v dřímotu, **desatero rukou** mě převracelo a někdo mě s hrozným hedvábným praskáním páral odshora dolů, načež do mě vklouzla obratná ruka a silně mi sevřela srdce.* (SYNv8)

*A poté, co ji volební komise povolila reparát, zase Moniku Babišovou doprovodil za plentu její muž. **Čtvero nohou** vykukujících zpod paravánu samozřejmě zaznamenaly televizní kamery. Není pochyb, čelný pár porušil zákon, a to nejspíš **dvakrát**.* (SYNv8)

Jmenné skupiny s kvantifikátorem na *-o* jsou tu dvojznačné, tj. mohou znamenat ‚X končetin‘ nebo ‚X párů končetin‘ (v druhém příkladu je ovšem interpretace ‚X párů končetin‘ vyloučena kontextem). U skupin s PT typu *brýle* k takové dvojznačnosti nedochází, srov.:

*Škoda je vyčíslena na 29 tisíc korun i vzhledem k tomu, že poberta uvnitř penzionu poškodil **čtvero dveří**.* (SYNv8)

*Velmi dobrým dojmem působí pasivní trojrozměrný obraz (v příslušenství najdete hned **čtvero brýlí**), a to i když prostorový efekt vytváří sám televizor.* (SYNv8)

Jde tu s největší pravděpodobností o čtyři kusy dveří, resp. čtyři kusy brýlí.²⁰

Snažili jsme se ukázat, že výraz *dvakrát se vzájemně navštívit* je analogický výrazu *čtvero rukou* (v tom smyslu, že oba výrazy jsou potenciálně dvojznačné) a že výraz *dvakrát se dotknout nosy* je analogický výrazu *čtvero brýlí* (v tom smyslu, že ani jeden z těchto výrazů není dvojznačný, vyloučíme-li málo pravděpodobné interpretace). Uvedené analogie, domníváme se, podporují naši hypotézu, že

¹⁹ U PT typu *brýle* základní číslovky konkurují zejména souborovým číslovkám vyšších hodnot, zejména v nepřímých pádech. Viz L. Veselý a V. Veselý (2020).

²⁰ V takových případech nemůže docházet ke dvojznačnosti typu počet (komplexních) předmětů vs. počet jejich složek (nepočítají se části brýlí, části dveří apod.), avšak ke dvojznačnosti typu počet předmětů vs. počet souborů předmětů v zásadě ano. Např. *auto mělo troje dveře*: můžeme mít na mysli kupé (počítají se levé a pravé dveře a zadní dveře od kufru) nebo velké auto se třemi páry dveří.

dvoudějová R jako *navštívit se*, *nenávidět se*, *pomluvit se* aj. jsou analogická PT typu *boty* a že jednoduchá R jako *líbat se*, *potkat se*, *dotknout se nosy* aj. jsou analogická PT typu *brýle*. Je ale nutno vyslovit následující námitku: Zatímco u výrazu *dvakrát se vzájemně navštívit* je dvojznačnost dána až spojením R s kvantifikátorem (samotné R dvojznačné není, nemáme-li na mysli jeho možnou reflexivní interpretaci), v případě výrazu *čtvero rukou* je dvojznačné už samotné substantivum; kvantifikátor tu dvojznačnost nezpůsobuje, pouze ji neodstraňuje (jako ji odstraňují číslovky *jedny*, *dvoje* atd., resp. *dvě*, *tři* atd.). V tomto smyslu tedy výše uvedená analogie platí jen přibližně.

Na okraj ještě dodejme, že dvojznačnost vět s dvoudějovými R nezpůsobují jen násobné číslovky, ale např. také determinace R koordinační skupinou, srov.:

Jak uvedla tisková mluvčí jihomoravské krajské policejní správy Jaroslava Vitásková, v pátek se manželé vzájemně napadli nožem a nůžkami. (SYNv8)

Muž se ženou jednali i o zrušení předkupního práva na byt. Podle policejní mluvčí se aktéři tragédie znali už několik let. „Vzájemně se navštěvovali jak v Jeseníku, tak v Brně,“ uvedla Svobodová. (SYNv8)

V prvním příkladu jsou možné přinejmenším dvě interpretace: 1. jeden z manželů měl nůž, druhý měl nůžky, 2. oba manželé měli nůž a nůžky (pravděpodobnější je asi interpretace č. 1). Podobně i v druhém příkladu: 1. Muž navštěvoval ženu v Jeseníku, žena muže v Brně, popř. obráceně, 2. muž a žena chvíli bydleli v Jeseníku, chvíli v Brně, vzájemně se navštěvovali na obou místech; interpretace č. 2 je asi málo pravděpodobná; srov. podobný příklad níže, kde je dvojznačnost odstraněna kontextem:

Krvavě skončila hádka dvou spolubydlících (obě 31) z Ostravy Hrabůvky. Vzájemně na sebe vytáhly nůž a vidličku. Incident se odehrál o půl druhé ráno. Jedna z žen měla dvě promile a začala spolubydlící napadat. Ta vzala na obranu vidličku a zranila s ní přítelkyni krvavě nad okem. (SYNv8)

Pokud bychom dvoudějové R *napadnout se* nahradili jednoduchým R *bojovali (spolu)* a dvoudějové R *navštěvovali se* jednoduchým R *milovali se* (ve smyslu sexu), změnila by se nějak interpretace příslušných vět? V druhém případě (*milovali se spolu jak v Jeseníku, tak v Brně*) by interpretace č. 1 byla nepochybně vyloučená, tj. k sexu by nutně došlo/docházelo jak v Jeseníku, tak v Brně. V prvním případě (*bojovali spolu nožem a nůžkami*) by obě interpretace byly zřejmě možné, ale interpretace č. 1 by nebyla tolik prominentní jako u věty s R *napadnout se*.

Analogické případy dvojznačnosti u PT determinovaných koordinační skupinou se nám nalézt nepodařilo.

Výsledky výzkumu. Za významový rys, který je společný vůbec všem R a PT (nejen těm typům, o kterých bylo pojednáno v textu), nebo alespoň jejich převážné většině, lze považovat významový rys komplexnosti/složenosti jejich denotátu. Nebo také rys plurality, pokud se na denotát nepohlíží z perspektivy celku, ale z perspektivy jeho částí. Denotát jednoduchých R a PT typu *brýle* je takový, že „vybízí“ k nahlédnutí z perspektivy celku; v případě dvoudějových R a PT typu *boty* je dobře možné uplatnění obou perspektiv.

Jsme si vědomi toho, že postulovaná analogie mezi R a PT neplatí zcela přesně: jednoduché R nejsou dokonale analogické PT typu *brýle* a dvoudějové R nejsou dokonale analogické PT typu *boty*. Jde např. o tyto rozdíly: **1)** Zatímco PT typu *brýle* nejsou ze synchronního hlediska ve fundačním vztahu k jiné lexikální jednotce, některá jednoduchá R jsou; např. *potkat se* ← *potkat*, kde tranzitivní sloveso *potkat* označuje týž děj jako R *potkat se* (obě slovesa se ale liší v pragmatické oblasti významu), nebo *líbat se* ← *líbat*, kde tranzitivní sloveso *líbat* může označovat jak reciproční, tak nerekiproční děj (případně snad i oba děje najednou v jedné větě: *vášnivě ji líbal na ústa a na krk*). PT typu *brýle* tak v tomto směru nejvíce odpovídají rekiprokům tantum jako *hádat se*. **2)** Denotáty uvedených typů jednotek nejsou zcela srovnatelné, pokud jde o míru symetrie svých částí. Srov. např. *brýle* a *líbat se*: u brýlí jsou obě skla typicky stejně velká, kdežto v případě líbání může být jeden subjekt aktivnější než druhý. **3)** Zatímco pro dvoudějová R je typická (i když nikoli nutná) nesoučasnost a nekontaktočnost, pro PT typu *boty* je naopak typický souvýskyt ve smyslu prostorovém i časovém (*boty*, které patří k sobě, míváme v botníku uložené vedle sebe apod.).

Závěry a další směr zkoumání. Analýza jazykového materiálu ukázala, že je možné postulovat analogii mezi rekiproky a pluralii tantum, a to analogii sémanticky založenou. Zjištěny byly také četné rozdíly mezi oběma skupinami; to je však vzhledem ke kategoriální odlišnosti jejich typických reprezentantů jen málo překvapivé.

Řada aspektů popisované analogie by vyžadovala podrobnější výzkum, než jaký byl proveden při přípravě této studie. Výzkum některých z těchto aspektů skutečně probíhá, např. v podobě analýzy početně dvojznačných konstrukcí typu *dvakrát se vzájemně navštívili* a jejich srovnání s početně dvojznačnými konstrukcemi typu *dvakrát zaklepal na dveře* (i v tomto případě jde o popis jistého typu analogie), srov. V. Veselý (připravuje se).

Reference

1. Dalrymple, Mary et. al. Reciprocal expressions and the concept of reciprocity. *Linguistics and philosophy*. 1998. № 21. P. 159–210.
2. Dimitriadis, Alexis. The event structure of irreducibly symmetric reciprocals. In: Johannes Dölling, Tatjana Heyde-Zybatow, Martin Schäfer (eds.), *Event structures in linguistic form and interpretation*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2008. P. 327–354.
3. Evans, Nicholas et al. *Reciprocals and semantic typology*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2011.
4. Fiedlerová, Alena. Nástin vývoje pomnožných jmen v češtině. *Slovo a slovesnost*. 1975. № 36. P. 266–284.
5. Haspelmath, Martin. Further remarks on reciprocal constructions. In: V. Nedjalkov (ed.), *Reciprocal Constructions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2007. 2087–2115.
6. Chloupek, Jan. (Ne)aktuálnost slovesného děje. *Slovo a slovesnost*. 1973. № 34 (1). P. 48–51.
7. Jirsová, Anna. Dynamika vztahů singuláru a plurálu u substantiv v češtině. *Slovo a slovesnost*. 1981. № 42. P. 193–199.
8. Kemmer, Suzanne. *The middle voice*. Amsterdam: Benjamins, 1993.
9. Kettnerová, Václava, Lopatková, Markéta. Ke způsobům vyjádření vzájemnosti v češtině. *Slovo a slovesnost*. 2020. № 81 (4). P. 243–268.

10. König, Ekkehard, Gast, Volker (eds.). *Reciprocals and Reflexives. Theoretical and Typological Explorations*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2008.
11. Komárek, Miroslav. *Příspěvky k české morfologii*. Olomouc: Periplum, 2006.
12. Kopečný, František. Dva příspěvky k vidu a času v češtině. *Slovo a slovesnost*. 1948. № 10 (3). P. 151–158.
13. Kopečný, František. K neaktuálnímu významu dokonavých sloves v češtině. *Slovo a slovesnost*. 1949. № 11 (2). P. 64–68.
14. Kopečný, František. *Základy české skladby*. 1958. Praha: SPN.
15. Kopečný, František. *Slovesný vid v češtině*. 1962. Praha: Nakladatelství ČSAV.
16. Kopečný, František. K pojmu „neaktuálnost“ ve vidové soustavě českého slovesa. *Slovo a slovesnost*. 1965. № 26 (1). P. 23–26.
17. Kopečný, František. Ještě ke gramatické „neutralizaci“ českého slovesa. *Slovo a slovesnost*. 1966. № 27 (3). P. 258–261.
18. Kroupová, Libuše. K pomnožným podstatným jménům v současné češtině. *Naše řeč*. 1985. № 68. P. 57–62.
19. Michalec, Vít, Veselý, Vojtěch. K významu substantiv s převahou plurálních tvarů. *Slovo a slovesnost*. № 77. P. 163–184.
20. Nedjalkov, Vladimir (ed.). *Reciprocal Constructions*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 2007.
21. Němec, Igor. Iterativnost a vid. *Slovo a slovesnost*. 1958. № 19 (3). P. 189–200.
22. Němec, Igor. K vyjadřování opakovanosti slovesného děje v češtině. *Slovo a slovesnost*. 1964. № 25 (3). P. 157–160.
23. Osolsobě, Klára. Plurale Tantum. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, 2017. URL: http://www.czechency.org/slovník/PLURALE_TANTUM (poslední přístup: 24. 09. 2022).
24. Panevová, Jarmila. Česká reciproční zájmena a slovesná valence. *Slovo a slovesnost*. 1999. № 60. P. 269–275.
25. Panevová, Jarmila. Znovu o reciprocitě. *Slovo a slovesnost*. 2007. № 68. P. 91–100.
26. Panevová, Jarmila, Ševčíková, Magda. Jak se počítají substantiva v češtině: poznámky ke kategorii čísla. *Slovo a slovesnost*. 2011. № 72. P. 163–176.
27. Poldauf, Ivan. Souhrnný pohled na vid v nové češtině. *Slovo a slovesnost*. 1964. № 25 (1). P. 46–56.
28. Poldauf, Ivan. Neaktuálnost jako gramatická kategorie českého slovesa?. *Slovo a slovesnost*. 1966A. № 27 (1). P. 23–28.
29. Poldauf, Ivan. Závěrečné poznámky k diskusi. *Slovo a slovesnost*. 1966B. № 27 (3). P. 262.
30. Seidel, Eugen. Zur Futurbedeutung des Praesens perfectivum im Slavischen. *Slavia*. 1939/40. № 17. P. 1–32.
31. Siloni, Tal. Active lexicon. *Theoretical Linguistics*. 2002. № 28. P. 383–400.
32. Siloni, Tal. Reciprocal verbs and symmetry. *Natural Language & Linguistic Theory*. 2012. № 30. P. 261–320.
33. Trnková, Karla. K užívání termínů opozice, neaktuálnost při popisu iterativních sloves. *Slovo a slovesnost*. 1969. № 30 (1). P. 34–40.
34. Vasileva, V. F. Kategorija čísla i suščestvitel'nyje pluralia tantum (na materiale sovremennogo češskogo jazyka). In: *Vestnik Moskovskogo universiteta*. 1972. P. 56–67.
35. Veselý, Luboš, Veselý, Vojtěch (připravuje se): Několik postřehů k reciprocitě a jejímu vyjadřování (zejména v češtině).
36. Veselý, Luboš, Veselý, Vojtěch (2020): Příspěvek k poznávání příčin a principů jazykové dynamiky. Případová studie o dvou dveřích. *Korpus – gramatika – axiologie*, 22. P. 41–56.
37. Veselý, Vojtěch (připravuje se): Ke dvojznačnosti kvantovacích sloves a recipročních výrazů v konstrukcích s číslovkami na -krát.

38. Winter, Yoad. Symmetric predicates and the semantics of reciprocal alternations. *Semantics and Pragmatics*. 2018. № 11. URL: <https://semprag.org/index.php/sp/article/download/sp.11.1/pdf>, accessed: 25 March 2020.
39. Zec, Draga. Objects in Serbo-Croatian. In: M. Niepokuj et al. (eds.), *Proceedings of the 11th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. 1985. P. 358–371.

List of sources

1. Křen, M., Cvrček, V., Čapka, T., Čermáková, A., Hnátková, M., Chlumská, L., Jelínek, T., Kovářiková, D., Petkevič, V., Procházka, P., Skoumalová, H., Škrabal, M., Truneček, P., Vondříčka, P., Zasina, A. Korpus SYN, verze 8 z 12. 12. 2019. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK, 2019. URL: <http://www.korpus.cz>.
2. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2004). Praha: LEDA.
3. Slovník spisovného jazyka českého (1989). 2. vyd. Praha: Academia.

List of abbreviations

PT: plurale tantum / pluralia tantum
 R: reciprocal(s)
 SYNv8: Korpus SYN, verze 8 (see List of sources)

Acknowledgements

The preparation of this paper was financed by the grant project Sémantické typy a pragmatické aspekty recipročních sloves v češtině ve světle korpusových dat (GA ČR, 21-13807S).

THE QUESTION OF ANALOGY BETWEEN RECIPROCALLS AND PLURALIA TANTUM IN CZECH

Luboš Veselý

Department of Grammar, Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences: Prague, Czech Republic.

Vojtěch Veselý

Department of Grammar, Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences: Prague, Czech Republic.

Abstract

Background: There has been extensive research on both reciprocals and pluralia tantum (or plural forms of nouns in general) but the relation between both realms has not been specifically addressed yet. The basis of the analysis is **1)** the distinction between **a)** one-action reciprocals and **b)** two-action reciprocals (*prát se* ‘fight’, *libat se* ‘kiss’, *milovat se* ‘make love’ versus *nenávidět se* ‘hate each other’, *navštěvovat se* ‘visit each other’, *milovat se* ‘love each other’) and **2)** within pluralia tantum, the distinction between **a)** pair names like *brýle* ‘glasses’, *nůžky* ‘scissors’, *kleště* ‘pliers’ and **b)** pair names like *ruce* ‘hands’, *boty* ‘shoes’, *brusle* ‘skates’.

Purpose: The paper introduces and answers the question whether there is analogy between some types of denotations of reciprocal verbs and some types of denotations of pluralia tantum, and whether it is reflected in language in some way.

Results: The authors arrive at the conclusion that the analogy between both language realms under comparison can indeed be assumed, yet it has its limits.

Discussion: Based on an analysis of various language means related to both realms – especially the adverbs *spolu* ‘together’ and *navzájem/vzájemně* ‘each other’, multiplicative numerals like *dvakrát* ‘twice’, set numerals like *dvoje* ‘two sets of’, the noun *pár* ‘pair’, and summative numerals

like *čtvero* ‘four in total’ – some degree of analogy can be assumed **1)** between the denotations of one-action reciprocals (*líbat se* ‘kiss’) and the denotations of nouns like *brýle* ‘glasses’, **2)** between the denotations of two-action reciprocals (*navštěvovat se* ‘visit each other’) and the denotations of nouns like *boty* ‘shoes’, **3)** between the adverb *spolu* ‘together’ and set numerals like *dvoje* ‘two sets of’, **4)** between the adverb *navzájem/vzájemně* ‘each other’ and the noun *pár* ‘pair’, **5)** between multiplicative numerals like *dvakrát* ‘twice’ and summative numerals like *čtvero* ‘four in total’.

Keywords: reciprocal, plurale tantum, one-action reciprocal, two-action reciprocal, pair name, analogy.

Vitae:

Luboš Veselý is Associate professor, Department of Grammar, Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences: Prague. Research areas: morphology, syntax, semantics.

Correspondence: vesely@ujc.cas.cz

Vojtěch Veselý is Associate professor, Department of Grammar, Czech Language Institute of the Czech Academy of Sciences: Prague. Research areas: morphology, syntax, semantics.

Correspondence: vvesely@ujc.cas.cz

Надійшла до редакції 22 вересня 2022 року
Рекомендована до друку 15 жовтня 2022 року